31 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1852 · ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ · ԹԻՒ 49—101 · ԻԲ ՌԷՊԻՒԼ ԱԽԸՐ · ՌՄԿԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղրուշ 100 ։
Այս Լրագիրը ամէն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի ։
Պօլիսէն դուրս գացած Լրագիրներուն փօսթային ծախքը առնողին վրայ է ։
Իր չափին համար չուր մէ հրատարակել ուզողը պիտի վճարէ տողին 40 փարայ ։
Նորատիպ գրոց ծանուցումը ձրի է ։
Դուրսէն եկած նամակներուն փօսթային ծախքը իրենքը պիտի վճարէ ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 31 ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Ժամանակէ մը 'ի վեր մեծապօր տէրութեան գանձուն եկամուտը վերայօք նոր կարգադրութիւններու խօսք կ'ըլլայ. որոց մէկն էր այն, որ տէրութենէն ամսական առնող պաշտօնատէրերուն առած ամսականներէն մէկ մէկ կտոր բան ամէն ամիս վար դրուի մինչեւ տարի մը ։ Այս առաջարկութիւնը կատարելապէս որոշուեցաւ. և ներկայ տարւոյս յունուարի սէկէն սկսելով, — որովհետեւ ամսականները արեգակնային ամիսներու հաշուով կը վճարուին —, վճիռը 'ի գործ դրուելու սկսաւ ։ Այս ամսականներէն վար դրուելիքները այս համեմատութեամբ պիտի ըլլան ։ 100 էն մինչեւ 250 ղրուշ ամսական ունեցողներէն հարիւրին հինգ ։ 250 էն մինչեւ 1000 ղրուշին հարիւրին տասն ։ 1000 էն մինչեւ 2500 ղրուշին հարիւրին տասն և հինգ ։ 2500 էն վեր որքան որ ըլլայ՝ ամիսը հարիւրին քսան ղրուշ վար պիտի դրուին ։ Ամբողջ մէկ տարուան ամսականներուն վրայ յիշեալ համեմատութեամբ վար դրուելու սահմանուն հաշիւը մինչեւ վեց ամիս պիտի ըլլայ. ըսել է որ՝ 100 էն մինչեւ 250, հարիւրին տասն. եւայլն. և վեց ամիսէն ետքը ամբողջ պիտի վճարուին ամսականները ։

— Մեքքէի և շրջակայից կուսակալ (Չէյխ իւլ Հարէմ) բարձրապատիւ Հաճի Մահէմ փաշային բարձրագոյն դրան գործակալ անուանեցաւ եկամուտ տէրութեան հաշուոց դիւանին անդամ մեծարգոյ Թէվֆիք պէյը ։

— Կոստանդնուպօլսէն և Սըլաֆի երկիրներուն կողմերէն Ինկիլթէռա գացող, և Ինկիլթէռայէն Սըլաֆի երկիրները և Կոստանդնուպօլիս եկող սուրհանդակները մինչեւ հիմա բռնած ճամբաներէն պիտի չի բանին անկէց ետքը. այլ Բրուսիայի և Պէլճիքայի վրայով երկաթուղիով պիտի կատարեն նոյն ճանապարհորդութիւնը. և այս կարգադրութիւնը սուրհանդակներուն ընդհանուր կարգադրութեանց կարգէն անցաւ ։

— Արշիպեղագոսի կղզիներուն ընդհանուր կուսակալ բարձրապատիւ Խալիլ փաշային տէրութեան գործով քանի մը երեւելի կղզիներ պտըտելէն ետքը այս օրերս Միտիլլէի կղզին եկած ըլլալը այն կողմերէն եկած նամակներէն իմացուած է ։

— Միտիլլէի կղզին բոլոր ձիթենիները անկէց երկու տարի մը առաջ ձմեռուան սաստկութենէն շատ վնասուեցին. և մինչեւ հիմա այն վնասներուն տեղը չի լեցուելուն համար Միտիլլէի բնակիչները յատուկ աղերսագրով բարձրագոյն դռնէն աղաչեցին որ տուրքերնին թեթեւնայ ։ Բարեխնամ կառավարութիւնը բանը արդարութեամբ կարգի դնելու համար Ռոտոսի նախկին կառավարիչ մեծապատիւ Ռաղըպ փաշային հրաման ըրաւ որ Միտիլլէի երթայ և բանը կարգին դնէ ։ Ռաղըպ փաշային տեղացւոց հետ չի կրնալով խոտսփոխ ըլլալ՝ մեծարգոյ Տէրվիշ էֆէնտին խրկուեցաւ նոյն գործոյն համար ։ Այս աշխատութիւնն ալ չի յաջողելով՝ հիմա այս խնդրոյն վերջին որոշումը տալը բարձրապատիւ Խալիլ փաշային յանձնուեցաւ, որուն արդարակորով ճարտարութիւնը այս բանս լմնցնելուն երաշխաւորութիւն մը կրնայ սեպուիլ ։

— Անատօլուի գաւառներուն ընդհանուր քննիչ բարձրապատիւ Խամէթ փաշային Էնկիւրիւ գնացած ատենը քննութեան արժանի շատ մը բաներ գտնելով հոն երկար ատեն մնալը պէտք եղած էր ։ Նոր լուր առնուեցաւ որ այն գործերը լմնցնելով հիմա Էնկիւրիէն ելեր՝ և Գարա Հիսարի Սահիպ քաղաքին կողմերը գացեր է ։

— Ամսոյս քանի մը անգամ Պաղտատու կողմերէն և Քիւրտիստանէն լուրեր հասաւ մայրաքաղաքս. որպէս թէ խօլէրա հիւանդութիւնը շատ ջարդ կ'ընէր հոն ։ Նոր առնուած լուրերը մեզ կ'ապահովցնեն որ՝ նոյն հիւանդութիւնը այն կողմերէն վերջացեր անհետ եղեր է. և հիմա փոխութիւն Աստուծոյ, ընաւ մէկ տեղաց մը այն սոսկալի հիւանդութեան լուր չեմք առներ ։

— Ռումէլիի գաւառներուն ընդհանուր քննիչ բարձրապատիւ Քեամիլ փաշային մեծ ջանք և փոյթ կը ցուցնէ առատադութ վեհափառ ինքնակալին ունեցած աշխարհաշէն դիտաւորութիւնները ամենայն մասամբ 'ի գործ դնելու. որով ամէն վիճակի մարդոց, և մանաւանդ աղքատաց վիճակն ու կացութիւնը աղէկնալու երես կը բռնէ ։ Բարձրապատիւ քննիչը հոգ տարաւ գլխաւորապէս, ինչպէս որ Լարէնէէն եկած գիրերը կը ծանուցանեն. հասարակութեան կողմէն ժողովուելու տուրքերուն մէջ արդարութիւն բանեցնել, ամէն մարդէն իր կարողութեանը համեմատ տուրք առնելով. առաւել՝ երկրագործներուն վիճակը աղէկցնել, որ իրենց վիճակէն գոհ ըլլալով գետինը մշակելէն չի ձանձրանան. որով իրենց ալ աղէկ կ'ըլլայ, երկրին ալ, տէրութեան ալ ։ Ասոնց շահերն ալ կարգի դնելու հոգ տարաւ. քաղաքական կառավարութեան ժողովոյն գումարումն ալ կանոնաւոր կերպի մը տակ մտցնել կ'ուզէր. բայց դժբաղդաբար երկու հոգի, որ հին Էէնիչէրի—ն սկզբունքներովը մեծցած մարդիկ են, ինչպէս որ կ'ըսուին, և են Լամպրուք աղա և Իպիշ պէյ ։ Ժամանակով ինչ և իցէ կերպով ստացած բոլոր վարկումնին 'ի գործ դնելու աշխատեցան. որպէս զի բարձրապատիւ Քեամիլ փաշային խորհած և 'ի գործ դնել ուզած բարեկարգութիւններուն դէմ խափանարար արգելքներ հանեն ։ Իրենց ազդեցութիւնը կը բանեցնեն քաղաքական կառավարութեան ժողովքին խալալու որոշմունքները խափանելու, խորհրդակցութեանց մէջ իրենց խօսքը առաջ քալեցնելու ճամբան գտած են. որով անկէց ելլելու յուսացուած աղէկութիւնները ամենն ալ ետ կը մնան ։ Կայսերական կառավարութիւնը քանի մը անգամ ասոնք խրատած, և խստիւ կշտամբած ալ է. բայց ասոնք ամեն ատեն միջոց և եղանակ գտած են իրենց եղած հրամանին կատարումէն փախուստ տալու ։ Լամպրուք աղան երկու անգամ աքսոր գընացած է. մէկ մը Պրուսա և մէկ մըն ալ Ենէզ. բայց իր ընթացքը ամենեւին փոխած չէ ։ Լարէնէ մինչեւ հիմա անանկ կառավարիչ մը չէ գացած՝ որ ասոր համար ծանր ամբաստանութիւն և գանգատ չընէ ։ Այս ընկերը Իպիշ պէյը. — և ընկեր կ'ըսենք, երկուքը միապէս բարեկարգութեան հակառակ ըլլալնուն համար —, շատ հարուստ մարդ է. բայց այսքան հարստութիւնը ինչ ճամբով դիզեր է. քաղաքին բնակիչները ամենն ալ գիտեն. և անոր կը ցաւին որ, ատեն մը քաղաքական կառավարութեան ժողովքէն դուրս հանուած լքէն ինչպէս եղեր է, որ նորէն նոյն ժողովքին անդամ առնուեր է ։ Երկուքն ալ գերագոյն իշխանութեան խօսք մտիկ չընելու սորված մարդիկ են, և ասոնց օրինակը նոյն երկրին մէջ գէշ հետեւութիւններ կ'ունենայ ։ Լարէնէի բնակիչները ասոնց այս անկանոն ընթացքէն շատ ատենէ 'ի վեր ձանձրացած ըլլալով՝ բարձրապատիւ Քեամիլ փաշային պէս արդարասէր և ամէն բան ճշմարտութեամբ քննող աւագ պաշտօնատարի մը գալուն կը նայէին. և մեծապէս շնորհակալ կ'ըլլան Լարէնէցիք. թէ որ բարձրապատիւ քննիչը ասոնք երկուքն ալ Լարէնէէն հեռացունէ ։

— Ափրիկէի Դարապլուս գաւառին Պէնղազի քաղաքը Ինկիլիզի տէրութեան կողմէն մինչեւ հիմա հիւպատոս կը նստէր. Ինկիլիզի կառավարութիւնը հիմա Պէնղազիի հիւպատոսութիւնը վերցուց. և հոն նստող հիւպատոսը Դարապլուսի մեծ հիւպատոսին տեղն անցաւ. բայց Պէնղազի նստած ատենը ինչ աստիճան ունէր քաղաքական պաշտօնաւորաց կարգին մէջը նէ՝ նոյն աստիճանը չի փոխուեցաւ ։

— Սէլանիկէն յունվար 13 ին=1 ին գրուած նամակէն հետեւեալ տեղեկութիւնները ունիմք ։ Սէլանիկ նահանգին ընդհանուր կուսակալ բարձրապատիւ Եուսուֆ Սատըգ փաշային կուսակալութեան հրովարտակը կառավարութեան պալատին մէջ կարդացուեցաւ կէս օրէն ժամ մը առաջ ։ Ընթերցումը լմննալէն ետքը ըստ սովորութեան բերդերէն թնդանօթներ նետուեցան. երբոր տակաւին բոլոր քաղաքական և զինուորական պաշտօնատէրերը և գործակալները տակաւին պալատը ժողվուած էին ։ Ետքը կուսակալը դիւանի մեծ սրահը (տիվանխանէն) գնաց. և իր գալուստը և բարձր պաշտօնը շնորհաւորելու համար հոն գացին քաղաքին դատաւորը (մօլլան), վճռատուն (միւֆթին), երկրին քաղաքապետները և գեղապետները (միւտիր), ազնուականները (պէյ) Ռումէլիի բերդերուն ընդհանուր հրամանատարը, այն կողմերը պտըտող օսմանեան պատերազմական նաւերուն հրամանատարները, և ամէն կարգի և աստիճանի պաշտօնատէր և գործակալ ։ Կուսակալը ամենուն ալ ծիպամրձով և սրձով պատիւ ըրաւ ամէն մէկուն արժանաւորութեանը համեմատ. և մարդասիրութեամբ հետերնին տեսնուելէն ետքը քաղաքական ժողովքը գումարեց, և այս առաջին անգամին ինքը նախագահ բազմեցաւ ։ Ետքը եւրոպական տէրութեանց կողմէն հոն գտնուող հիւպատոսները իրենց մարդիկներովը փաշային շնորհաւորելու գացին. որ էին ռուսաց, ֆրանսըզի, Ինկիլիզի, Պէլճիքայի, Իսպանիայի, Փիէմէնթի, Շուէտի, Սարտէնիայի և յունաց հիւպատոսները ։ Աւստրիայի հիւպատոսն ալ որ նոր եկած էր, այս առթիւ իւր առաջին այցելութիւնը ըրաւ բարձրապատիւ փաշային և տեղւոյն կառավարութեան հետ, կիրակի օրը փաշային քաղաքին բոլոր աղքատներուն առատ ողորմութիւն բաշխել տուաւ ։

Դեկտեմբեր 31 ին Սէլանիկ հասնող շոգենաւով նոյն քաղաքն ելան Եանիայի կուսակալ բարձրապատիւ Ալի Րիզա փաշային, և զինուորական հրամանատար միր լիւա մեծապատիւ Իպրահիմ փաշային, որ Պօսնայի բանակը պիտի երթայ ։

— Յունվարի 7 ին երկուշաբթի գիշերը Պէյ օղլու աղա ճամիի ըսուած թաղը մէկ հարուստ հոռոմի մը տունը գող մտեր և 150,000 ղրուշ գողցեր է ։ Գողը կամ գողերը կրցեր են մարդ չի տեսած այս սնտուկը հանել տանիլ, և իրենք զիրենք ապահովցընել ։

Նոյն գիշերը Պէյ օղլու ռուսաց քանչէլէրիային ետեւի կողմը մէկ տուն մը գողեր մտեր և 20,000 ղրուշ ալ անկէց գողցեր են ։

Ասոնցմէ զէշ գողութիւն մը եղած է Կոստանդնուպօլիս Ենի պաղչէ Թաղը. որովհետեւ հոս սպանութիւն ալ կայ գողութեան հետ: Քսան և չորս գող մէկ կ'ըլլան նոյն Թաղը մէկ մեծ տուն մը կը մտնեն. առաջին գործերնին այն կ'ըլլայ որ տանտէրը կը բռնեն ու կը խեղդեն: Ետքը տանը մէջ ինչ որ գին ընելու բան կը գտնեն նէ, կ'առնեն ու կը փախչին: Տան տիրոջը կինը այն միջոցին տանը մէկ ուրիշ կողմը գտնուելով՝ քանի որ գողերը տունն են նէ ձայն չի հաներ. և հազիւ թէ տանը դռնէն դուրս կ'ելլեն, խեղճ կինը որ գուցէ տակաւին երկանը խեղդուած ըլլալն ալ չէր գիտեր. գլուխը պատուհանէն դուրս հանելով օգնութեան մարդ կը կանչէ: Ոստիկանութեան մարդիկը, որ բարեբաղդաբար մօտ տեղերը կը պտըտէին վրայ հասան. քսան և չորսն ալ բռնեցին բանտը տարին:

— Յունվար 8ին Դաղավլայի վերայի լեռանը մէջ մէկ տաճիկ սոլտաթի մը մեռած գտնուեցաւ: Սոլտաթին ջերմարանն ու ուրիշ անօթները քովիկը դրուած էին. ծոյն ալ ծախած սոլտաթին հաւաքած ստակները ամբողջ կը կենային. մարմնոյն վրայ ալ անանկ նշան մը չէր երեւէր որ անոր մահը թշնամիի գործ կարծուի. ուստի այս ամէն նշաններէն օրինաւոր երեւեցաւ անանկ համարիլը որ յանկարծ կաթուած պատահած, և աղքատիկ սոլտաթին անկէց մեռած ըլլայ:

— Եւրոպայի օրագրոց ճշդութեան մէկ օրինակ մը հետեւեալ լուրը կրնայ բռնուիլ: Ֆրանքֆօրդի օրագիրը դեկտեմբեր 30 թերթին մէջ կը պատմէ որ, ֆրէկաթ նաւու նաւապետ Հատոնք կոմսը դեկտեմբեր 22ին Թրիեստէն դէպ 'ի Կոստանդնուպօլիս ճամբայ ելեր է օսմանեան տէրութեան քանի մը պատերազմական շոգենաւերը ծախու առնելու համար Աւստրիայի կայսերութեան կողմէն. և այս բանիս համար, մէկ միլեօն 200 հազար ֆլօրին բերեր է հետը. որ կ'ընէ 24,000 քէսէ ստակ: Անկէց երկու օր առաջ նոյն Ֆրանքֆօրդի օրագիրը դեկտեմբեր 28 թերթին մէջ կը պատմէր թէ, "Յայտնի է որ օսմանեան պատերազմական նաւերուն համրանքը պիտի պակսին. և կառավարութիւնը շատ մը պատերազմական նաւեր ծախու պիտի հանէ. որոնցմէ երկուքը Աւստրիայի կայսերական կառավարութիւնը պիտի գնէ": Այս գործոյս համար խրկուած նաւապետ կոմսին անուան միայն առաջին Հ. գիրը կը դնէ Ֆրանքֆօրդի օրագիրը. ուրիշ գրերուն տեղը կէտադրութեամբ կ'անցնի. ուրով բանը գուցէ իրաւ է ըսող կրնայ գտնուիլ. ստուգելու միջոցը պակսելով: Բայց մէկ ուրիշ օրագիր մը, [illegible] անունն, նոյն լուրը կրկնելով, Կոստանդնուպօլիս խրկուած նաւապետ կոմսին անուան մնացած գիրերն ալ կը լեցընէ. որով ամբողջ լուրը ստելու մեծ դիւրութիւն կ'ունենանք: Անհնար է որ նաւապետ Հատոնք կոմսը դեկտեմբեր 22ին Թրիեստէն նոր ճամբայ ելած ըլլայ Կոստանդնուպօլիս գալու. որովհետեւ նոյն մեծարոյ անձը Կոստանդնուպօլսոյ առաջ կեցող աւստրիական պատերազմական նաւուն հրամանատարն է. և չորս ամիսի չափ կայ որ Կոստանդնուպօլիս է, և տեղ գացած չունի որ նորէն գայ: Մեծազօր տէրութեան պատերազմական նաւերը պակսեցընելու դիտաւորութիւն ունենալն ալ բոլորովին անստոյգ է. միայն Եւրոպայի օրագիրներուն գիւտն է:

Նոյն եւրոպական օրագիրներուն մէկ ուրիշ գիւտն ալ: Եւրոպայի օրագրոց խմբագիրները նոր տարի սկսած առաջին թերթերուն մէջ լմնցած տարւան մէջ մեռնող երեւելի անձանց մէկ ցանկը կու տան: 1852ին տրուած ցանկերուն մէջ անուն մը աւել կը կարդամք. բարձրապատիւ Խիւսրէվ փաշային ալ 1851 թուին մէջ մեռնող երեւելի անձանց կարգը մտեր է, թէպէտ այս բանս ոչ ոք, և ոչ իսկ նոյն ինքն Խիւսրէվ փաշայն գիտէ, որ մինչեւ հիմա ողջ և առողջ է: Լրագիր մը որքան շատ լուր պարունակէ նէ այնքան յարգի կ'ըլլայ. բայց այս պայմանաւ որ լուրերը ստոյգ ըլլան. կամ գոնէ, թէ որ ուրիշէ խաբուելով սուտ լուր մը իբրեւ ճշմարիտ հրատարակէ ալ նէ, որ յաճախ կրնայ պատահիլ, գոնէ ստոյգը իմացած ատենը իր հրատարակածին սուտ ըլլալը ծանուցանէ: Այս պայմանս շատ անգամ Եւրոպայի օրագիրներէն պակսած կը գտնեմք:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂՂԻԱ: Հասարակապետութե̃ նախագահը Լուի Նաբոլէոն, օրէնսդրաց լուծեալ ժողովոյն անդամներէն 85 հոգիի համար աքսորի հրաման հանեց. որոնցմէ 67 հոգին ֆռանսըզի տէրութեան իշխանութեանը տակը եղած բոլոր երկիրներէն, և 18 հոգին՝ Ֆռանսայէն և Ճէզայիրէն դուրս պիտի ելլեն: Առաջին կարգէն երեւելիներն են Վիքդօր Հիւկօ բանաստեղծ, և Մարթէ Մօնժօ և Միշէլ տը Պուռժ փաստաբան: Երկրորդ կարգէն են Տիւվէրժիէ տը Հօրան. Լամօրիսիէր, Շանկառնիէ, Պըտօ, Թիէր, Էմիլ Ժիրարտէն, Էտկար Քինէ, և ուրիշներ:

— Հասարակապետութեան նախագահը յունվարի 14ին առ բոլոր գաղղիացիս յայտարար թուղթ մը հանելով՝ ֆռանսըզի կառավարութեանը համար ասկէց առաջ շինուած սահմանադրական կանոնները անբաւական և պակասաւոր կը ցուցընէ. և նոր մէկ սահմանադրութեան մը հիմունք ըլլալու բաները կը ցուցընէ: Այս յայտարար գիրը երկանկէկ ըլլալուն համար՝ հին սահմանադրութեան վրայ խօսածները մէկ դի կը ձգենք. որովհետեւ ըստ էական մասանց նոյն բաներն են ինչ որ ատեն ատեն լրագրոյս մէջ զրուցած եմք. և միայն նորոյն համար խօսածները կը դնեմք:

" Հիմակուան սահմանադրութիւնը՝ հնոյն հակառակ կը ծանուցանէ որ՝ ձեր ընտրած գլուխը ձեր առաջը պատասխանատու է. ամէն ատեն ձեր գերագոյն դատաստանին բողոքելու իրաւունք ունի. որպէս զի երեւելի պարագաներու մէջ ձեր վստահութիւնը անոր վրայ գնելու շարունակէք, կամ անկէց ղանաք:

" Պատասխանատու ըլլալովը հարկ է որ իր գործողութիւնները ազատ ըլլան և արգելք չունենան. ասկէց կը ծագէ, իրեն խորհուրդներուն պատուաւոր և հզօր օգնութիւն մատուցանելու պաշտօնեայներ ունենալուն հարկը, բայց անանկ որ՝ ասոնք պատասխանատու խորհրդական պիտի չըլլան իրարու հետ կապուած. որով պետութեան գլխոյն մասնաւոր մղմունքներուն ամէն օր արգելք կ'ըլլան. որ խորհրդականներուն սենեակներէն ելած քաղաքականութեան մէկ արտայայտութիւն մըն է. և ասով ալ յաճախ փոփոխութիւններու տակ ինկած է. որ կանոնաւոր դրութեան մը հետեւանաց ոգւոյն և գործադրութեը արգելք կ'ըլլան:

" Ասկայն մէկ մարդ մը որքան բարձր աստիճան ունենայ, որքան անկախ ըլլայ, որքան ժողովուրդը անոր վրայ մեծ վստահութիւն ունենայ, այնքան ալ խելացի և խղճմտանքաւոր խորհուրդներու կարօտութիւն կ'ունենայ: Ասկէց ծագած է պետութեան խորհրդարանի մը հաստատուիլը, որ ճշմարիտ կառավարութեան խորհրդարանն է. մեր նոր կարգադրութեց առաջին անիւը, գործունեայ մարդիկներու միութիւն, որ մասնաւոր յանձնարարական ժողովակներու մէջ օրէնքներ առաջարկելու կ'աշխատին. առաջարկուածները կը քննեն՝ դրսէն մարդ ներս չառնելով, առանց ատենական պերճախօսութիւն ցուցընելու, և ետքը օրէնսդիր ժողովյն կը ներկայացընեն որ ընդունի:

" Եւ այսպէս իշխանութիւնը իր շարժմունքներուն մէջ ազատ է, և իր ընթացքին մէջ լուսաւորեալ:

" Հիմա ժողովքներուն տեսնելու գործը ինչ պիտի ըլլայ:

" Օրէնսդրական մարմին (քօռ լէժիսլադիֆ) անունով մէկ սենեակ մը՝ օրէնքներու և տուրքերու համար քուէ կու տայ: Ասիկայ համազգային քուէարկութեամբ ընտրուած կ'ըլլայ. առանց ընտրութեան ցուցակը քննութեան առնուելու: Ժողովուրդը ամէն մէկ հետամուտը զատ զատ ընտրելով՝ աւելի դիւրութեամբ կրնայ ամէն մէկին արդիւնքը կշռել: Սենեակը բաղկացընող անձինքը այսուհետեւ 250 հոգիէն աւելի պիտի չըլլան: Ասիկայ խորհրդակցութիւններուն հանդարտութեամբ ըլլալուն մէկ առաջին երաշխաւորութիւնն է. վասն զի շատ անգամ տեսնուած է որ, խորհրդականաց ժողովքներուն մէջ դիւրաշարժութիւնը և կրից եռանդը՝ մարդոց շատութեանը չափովը սաստիկ կ'ըլլան:

" Ժողովքին գումարմունքներուն վրայ տեղեկութիւնը որ ժողովուրդը պիտի ստանայ, ասկէց ետքը առաջկուպէս ամէն մէկ օրագրին մասնաւոր կուսակցութեան ոգւոյն պիտի չի հաւատացուի. այլ ներեալ է միայն պաշտօնական հրատարակում մը, որն որ սենեկին գահերէցին խնամօքը պիտի յօրինուի:

" Օրէնսդրական մարմինը օրէնքը ազատօրէն կը քննէ, կ'ընդունի կամ կը մերժէ. բայց յանկարծուստ անանկ ուղղագրութիւններ և սրբագրութիւններ չի խօթեր մէջը, որ շատ անգամ դրութեան մը կազմածը և նախկին առաջարկութեան ամբողջութիւնը կը խանգարեն և կը չփոթեն: . . .

" Սենեակը ասկէց ետքը պաշտօնէից ներկայութեանը չըլլալով, և օրէնքներու առաջարկութիւնները պետութեան խորհրդարանին ատենաբաններէն պաշտպանուելով, ժամանակը պարապ տեղը սնոտի հարցմունքներով և ոչինչ ամբաստանութիւններով և կրից լեցուն վէճերով չանցնիր, որուն մէկ հատիկ նպատակն էր պաշտօնեայները պաշտօնէ ձգել, որպէս զի անոնց տեղն անցնին:

" Ուրեմն այս կերպով՝ օրէնսդրական միութեան խորհրդակցութիւնները կ'ըլլան անկախ. սակայն անպտուղ յուզմունքներն ալ կը խափանուին. և օրէնքին ամէն փոփոխութիւններուն՝ փրկարար դանդաղութիւն մը կը մտնէ: Ազգին պատգամաւորները հասուն խորհրդով խելացի բաներ կ'ընեն:

" Մէկ ուրիշ ժողովք մըն ալ պիտի ըլլայ ծէրակոյտ (սէնա) անունով: Եւ ասիկայ անանկ անձինքներէ պիտի բաղկանայ, որոնք իրենց երկրին մէջ օրինաւոր կերպով վարկում ստացած և խօսքի տէր եղած են. անունով և ունեւորութիւնով և խելքով և ազգին ըրած ծառայութիւնովին երեւելի եղած են:

" Ծերակոյտը՝ աւագանւոյ սենեակին (շամպռ տէ բէր) պէս՝ պատգամաւորաց սենեակին մէկ տկար ցոլացումը պիտի չըլլայ. որ քանի մը օր միջոց տալով դարձեալ նոյն խնդիրները մէջ առնէ ուրիշ եղանակով: Ասիկայ հիմնական պայմաններուն՝ և սահմանադրութեան հետ միաբանիլը հնարաւոր եղած մեծ սկզբունքներուն յարաբերութեանը տակը օրէնքները կը քննէ, և նորեր ալ կ'առաջարկէ գործադիր իշխանութեան: Թէ օրէնսդրական մարմնեան պարապոյ օրերը պատահելը հնարաւոր եղած ծանր դժուարութիւններուն, և թէ սահմանադրութեան խօսքերը մեկնելու և անոր ընթացքին հարկաւոր եղած բաները ապահովցընելու՝ ասիկայ մէջ կը մտնէ: Ամէն ինքնիշխան և ապօրինաւոր բան կամ մեծամեծ սկզբունքները գործադրութեան բերող ժողովքի մը յատուկ եղած վարկումը վայելելով՝ պետութեան մէջ հին պառլամէնթներուն անկախ և պահպանողական և փրկարար կարգադրութեանը տեղը կը բռնէ:

" Ծերակոյտը՝ աւագանւոյ ժողովքին պէս դատողութեան ատեանի պիտի չի փոխուի, իրեն ունեցած գերագոյն չափաւորիչ հանգամանքը պիտի պահէ. վասն զի օրէնսդիրներու նուիրական ատեանը՝ յանցանք քննելու դատաստանական ատենի փոխուելուն պէս միշտ այն քաղաքական միութիւնը իր յարգը կը պակսեցընէ: Դատաւորին անաչառութիւնը կասկածելի շատ անգամ. և հասարակաց կարծեացն առաջը իր վեհութիւնը կը կորսնցընէ. որ երբեմն ասոնք կ'ամբաստանէ ալ իբրեւ կամ ատելութեան գործիք եղած:

" Դատաւորներէն ընտրուած արդարութեան գերագոյն ատեան մը, որուն երդուեալ դատաւոր (ժիւրէ) պիտի ըլլան բոլոր Ֆռանսայի ընդհանուր պետութեան ժողովոյն անդամները. մինակ ասիկայ պիտի զսպէ և նուաճէ պետութեան գլխոյն և հասարակաց ապահովութեան դէմ եղած ապստամբութիւնը:

" Կայսրը (Նաբոլէոն Պօնաբարդէ) պետութեան խորհրդարանին կ'ըսէր, սահմանադրութիւնը ժամանակի գործ է. աղէկնալու միջոցները որքան ընդարձակ ձգուին նէ՝ այնքան աղէկ են: Ուստի հիմակուան սահմանադրութը միայն անոնք հաստատեց. որոնք անորոշ և տարտամ ձգելն անհնար էր. մէկ մեծ ժողովուրդի մը ապագայ վիճակը անանկ սահմանի մը մէջ չի գոցեց. որկէց անդին անցնելը անհնար ըլլայ. փոփոխութիւններու ընդարձակ ճամբայ ձգեց. որպէս զի մեծամեծ յուզմունքներու մէջ՝ յեղափոխութեց բազմավտանգ ճամբէն զատ ուրիշ եղանակներ ալ ունենայ ազատութեան:

" Ծերակոյտը կրնայ կառավարութեան հետ միաբանելով չափաւորել ինչ հիմնական բան որ կայ որ կրնար առաջին հիմունքներուն վրայ աւելցուիլ. որ ձեր հաւանութեամբը և քուէարկութեամբը վճռուած ըլլալով միայն այն ատենը կրնան որոշիչ ըլլալ, երբոր ձեզմէ հաստատութիւն գտնեն: Եւ այս չափաւորութիւնը սահմանադրութեան հիմնական մասանց չի կրնար ըլլալ:

" Ասով ժողովուրդը միշտ իր ապագայ վիճակին տէր կը մնայ. անոր կամացը հակառակ կամ անկէ դուրս հիմնական բան մը չըլլար:

" Ասոնք են այն գաղափարները և սկզբունքները, որոնք գործադրութեան մէրձեցընելու հեղինակութիւն տուիք ինձի: Երանի թէ այս սահմանադրութիւնը մեր հայրենեացը հանդարտ և բարեյաջող օրեր տայ. երանի թէ ասիկայ կարող ըլլայ ներքին կռիւներուն առաջը առնել, որոնց մէջ յաղթութիւնը որքան օրինաւոր ալ ըլլայ նէ՝ միշտ սուղի կը նստի: Աստուծոյ օրհնութիւնը ըլլայ ձեր իմ գործերուս վրայ տուած հաստատու-

թեան վճիռներնուդ վրայ։ Ու առենը թէ ներսը և թէ դուրսը խաղաղութիւնը ապահովցած, և իմ փախչներս լեցուած և ինծի յատկացած գործը կատարուած պիտի ըլլայ »։

Դիւյլըրիի պալատը.
14 յունվար 1852։

ԼՈՒԻ ՆԱԲՈԼԷՈՆ ՊՈՆԱԲԱՐԴԷ։

Ահա այս է նոր սահմանադրութե հիմնական պայմանները. սահմանադրութիւնն ալ յաջորդ թերթին մէջ կը դնեմք։

— Ասկէց չորս տարի առաջ որ տեղ որ կառավարութեանց դէմ հասարակութիւնը ոտք ելաւ նէ՝ ազգային պահապան զօրք ունէյին. որով մտքերնին այն կերեւէր յայտնի՝ որ կառավարութեան զօրացը դէմ հանելու զօրք ունենան երբոր նորէն կառավարութեան ոտք ելլելու և քաղաքական պատերազմ յարուցանելու ըլլան նէ։ Քանի մը եւրոպական տէրութիւն այն ժամանակը 'ի հարկէ ստիպեալ՝ խռովարարներուն պահանջմունքը շնորհեց. որ տակէն ինչ ելլելը հասարակութիւնը տակաւին չի գիտնալով աղէկ բան մը կը կարծէին. ինչպէս որ անունն ալ կը ցուցընէր. բայց եաքը երբ որ յարմար առիթ գտան՝ այս պահապան զօրքերը առանձին վճիռներով լուծեցին և ցրուեցին։ Ֆռանսայի մէջ ալ պահապան զօրք կար. որոց ինչ դրութեան վրայ ըլլալը այն առենը կ'իմացուէր, երբոր մէկ տեղ մը կառավարութեան դէմ ապստամբութիւն կ'ելլէր։ Այս ազգային պահապան զօրքը երբեմն կառավարութեան բնաւ օգնութիւն չի մատուցանելը հերիք կը սեպէին. միայն հեռուէն դիտող կ'ըլլային. երբեմն նոյն իսկ ապստամբներուն ալ յայտնի ուժ կուտային. ուստի Լուդովիկոս Նաբոլէոն ալ առիթներ ձեռք ձգածին պէս երբեմն մէկ տեղին և երբեմն մէկալ տեղին ազգային պահապան զօրքը ցրուեց։ Վերջապէս յունվարի 11 ին վճիռ մը հանեց 23 յօդուածով. որով բոլոր Ֆռանսայի մէջ գտնուած ազգային պահապան զօրաց գունդը կը լուծէ։ Այս վճիռս երկան ըլլալուն համար հոս միայն վճռոյն նախաշաւիղ խորհրդածութիւնները կը թարգմանեմք. որ է այս։

“ Լուդովիկոս Նաբոլէոն, հասարակապետութեան նախագահ։

» Դիտելով որ բան բանելու յաջողութեան մէկ հատիկ պայմանը բարեկարգութիւնն է, և ասոր ալ հաստատութիւնը՝ կառավարութեան և հեղինակութեան ուժին հետ կ'եվլենայ կամ կը պակսէ։

» Դիտելով որ ազգային պահապան զօրքը երաշխաւորութիւն մը պիտի ըլլայ չէ թէ կառավարութեան դէմ, այլ կառավարութեան կողմը անկարգութեան և ապստամբութեան դէմ։

» Դիտելով որ մեր այլ և այլ յեղափոխութիւններուն հետեւութիւնը ազգային պահապան զօրք կարգադրելու պատճառ ցուցված սկզբունքները անխտիր ամէն մարդու ձեռք զէնք տալով՝ քաղաքական պատերազմի պատրաստութեան մը ըլլալէն զատ բան չէին։

» Եւ խոհական ընտրողութեամբը ազգային պահապան զօրաց խումբ կարգադրելը հասարակաց բարեկարգութիւնը և երկրին փրկութիւնը կ'ապահովցընէ։

» Դիտելով որ, առաւելապէս գիւղերը, որ կառավարութե զօրքը քիչ ւոր կ'ըլլան, հարկ է խռովութեան և յափշտակութեան ամէն նոր ըլլալու փորձերուն առաջը առնել. և նոր փորձ մը իմացուց ալ որ բարեսէրտ քաղաքցիներու մը միայն ընկերութիւն մը (քօմանեհ), որ իրենց տանը տեղւոյն պաշտպանութեանը համար զէնուած ըլլան, բաւական կ'ըլլայ բազմաթիւ սրիկայներ և չարագործներ ընկճել և նուաճել դիւրաւ փախցունել։

» Ներքին գործոց տեսուչ նախարարին տուած տեղեկութեանը վրայ կը վճռէ։

» Հասարակապետութեան երկիրներուն բոլոր տարածութեանը մէջ ազգային պահապան զօրքը լուծուած են։

» Նորէն հաստատուած են անոնք հետեւեալ հիմանց վրայ այն տեղերը, ուր տեղ որ անոնց ընթացակցութիւնը հարկաւոր դատուած է հասարակաց կարգը պաշտպանելու համար։

» Մէն բաժնին մէջ այս վերստին կարգադրութիւնս յանձնուած է գերագոյն հրամանատար զօրապետին. և կարգադրութիւնը վաշտերու (պադալյօն) վրայ պիտի ըլլայ »։

Այս նախաշաւիղը լմննալէն եաքը կարգադրութեան յօդուածները կուգան. որուն երկրորդ յօդուածը կ'ըսէ. թէպէտ ամէն ֆռանսըզ ազգային պահապան զօրաց կարգը մտնելու պարտական է, բայց պիտոյից համեմատ համրանքը կառավարութիւնը պիտի որոշէ։ Երրորդ յօդուածովը կը ծանուցանէ որ՝ կառավարութիւնը ուր տեղ որ հարկ սեպէ նէ՝ հոն պիտի կարգադրէ պահապան զօրքը։ Ձիաւոր պահապան զօրաց և թնդանօթաձիգներուն և զինարուեստներուն կարգադրութիւնը ներքին գործոց տեսուչ պաշտօնէին հրամանաւը պիտի ըլլան։ Չորրորդը կը կարգադրէ որ պահապան զօրաց վերին հրամանատարը և գնդապետը և գնդապետի տեղակալը՝ հասարակապետութեան նախագահը պիտի անուանէ որ տեղ որ պատշաճ դատի։ Հինգերորդովը պահապան զօրքը նահանգապետներու և գաւառապետներու և քաղաքապետներու, հրամանին տակը կը դրուին. որոց ամենուն մէկէն ընդհանուր հրամանատար պիտի ըլլայ ներքին գործոց տեսուչ նախարարը։ Վեցերորդը կարգելու քաղաքացիներուն որ թէ զինուորական նշանագեստով (իւնիֆօռմ) և թէ առանց անոր բնաւ մէկը ինք իր գլխուն զէնք առնելով ազգային պահապան զօրաց կարգը չի մանէ, անմիջական գլխաւորներէն հրաման չառած։ Եօթներորդը կարգելու զինուորանոցներու գլուխ գտնուողներուն, որ պահապան զօրաց զէնք կամ զինուորական պաշար չի տան մինչեւ որ յատուկ հրաման չըլլայ իրենց, կամ թըշնամիները և ապստամբները վրանին իրօք յարձակում չընեն։ Ուրիշ կարգադրութիւնները տեղական և մանր պարագաներու վրայ են։

Մէկ յատուկ վճռով մը Լավէստին ձէնէռալը Սէն բաժնին բոլոր պահապան զօրաց գերագոյն հրամանատար կ'անուանէ։

=====

ԱՒՍՏՐԻԱ։ Դեկտեմբերի առաջին օրերը Ֆռանսայի մէջ հասարակապետականներուն ոտք ելլելը՝ բոլոր Եւրոպայի մէջ գտնուած հասարակապետականներուն մէկ քաջալերութիւն մը տուաւ. յաղթութիւնը իրենց ձեռքը ըլլալուն վրայ վստահութիւն մը ունենալ կարծեցին. ուստի տեղ տեղ ոտք ելլել խորհեցան ալ նէ կառավարութեանց բանեցուցած արթնութիւնները այս եռանդնոտ, կամ աւելի չխտակ ըսենք՝ մոլեռանդն հասարակապետականները վհատ հանդիպցուցին։ Լէհաստանի մէջ հասարակապետականներ շատ կան. որ ոտք ելլելու առթի կը սպասեն, բայց յաջող առիթը որը ըլլալն ալ չի ճանաչելով՝ երբ որ կամ ուրիշի խօսքի խաբուելով կամ իրենց պատրաստութեանը ապաւինելով ոտք ելած են նէ ծանր վնասներով իրենց առաջին հանդարտութիւնը հաշիւ գտած են։ Ասանկ բան մըն ալ Պրէզլաւի օրագիրը կը պատմէ Աւստրիայի Լէհաստանեաց վրայ. որոց մայրաքաղաքն է Լէմպէրկ։ Աւստրիայի կառավարութիւնը հոս ալ հասարակապետական խորամունք մը իմանալով՝ քաղաքին քանի մը ցեղի ազնուականութեամբ երեւելի գտնուած մարդիկը յանկարծ վերցընել տուաւ, և վրանին և տուներնին գտնուած թուղթերը ժողվեց քննութեան տակ ձգեց։ Ասոնցմէ մէկն եղաւ Պ. Մէնակովսքի ազնուականը. որն որ ասոր կանութեան մարդիկը յանկարծ բռնեցին և Վիէննա խրկեցին. որ հոն պէտք եղած քննութիւնը ըլլայ։ Ուրիշներու տուներ ալ կը մտնեն. և յատկապէս Անկլիթէռայէն և Ֆռանսայէն եկած գիրեր կը փնտռեն։ Փողոցներու գլուխ մարդոց չիսնել չի տալու և շինողները բնտրուելու և գտնելու և դատելու համար դրուած յանձնարարական ժողովքը տակաւին կը կենայ. և իր պաշտօնը կը շարունակէ։ Եւ յայտնի է որ՝ ասանկ մարդիկներ շինողները հասարակապետականները կ'ըլլան, երբոր օրինաւոր իշխանութեանը դէմ դնել խորհին։ Տէրութեանը դէմ դաւաճանութեան յանցանքով բռնուած յանցաւորները սովորական ատեանները պիտի չի դատուին, զինուորական դատաստանով պիտի քննուին, որ շուտ կը լմննայ. և պատիժը ծանր կ'ըլլայ։

ԱԶԳԱՅԻՆ

=====

ՀԻՆ ՑԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

Տօնապատճառ. երկրորդ օրինակ. բաւերուն և գլխակարգութիւններուն կողմէն ամէն կերպով առաջին օրինակին համեմատ, միայն տոմարական գրութիւնը ասոր մէջ չի կայ։ Գիրն է բոլորագիր. և գրիչը հաւատարմութեան նշաններ ունի. որ տեղ որ օրինակին մէջ բառ մը կամ քանի մը բառ չէ կարացած կարդալ՝ անոնք եա ձգեր. և տեղը պարապ բաց թողեր է։ Գիրքին վերջը՝ առաջին օրինակին մէջի տոմարը կ'օրինակէ. որուն համար ըսած եմք առաջ. նոյն ոճով ճառի պէս վերջաբանութիւն մըն ալ կը դնէ. և անոր վերջը կը յարէ։ “ Ձեռնտու օժանդակութեամբ սուրբ ծերունի աստուածապատուեալ արհի և պանծալի քաջ րաբունապետ Վարդան աստուածաբան վարդապետի։ . . . Օհամապատիւ լիքեան զձեռնատուն որդեակս իւր հոգեւոր. զերջօրորդին ըզՆերսէս վարդապետ, և զայլ միահամուռ վարդապետս և զկուսակրօն աբեղայս »։ Այս վերջին բառս կրնան անոնք սխալմամբ գրուած կարծել. աբեղայս գրելու տեղ. մեզի աւելի հաճոյ կը թուի նոր բարդութեամբ յատուկ շինուած բառ մը կարծել. աբ և եղբայր բառերէն։ Աբ, ասորի և արաբացի լեզուով հայր ըսել է. և ասկէց ելած է աբբայ։ Տակաւին եկեղեցական կարգի տակ չի մտնող կրօնաւոր մը՝ քահանայ կրօնաւորներուն այս անունս ըստ պատշաճի կրնայ տալ. աբ ըսելով՝ հոգեւորական աւագ պաշտօնին համար. որով աշխարհականաց իբրեւ հայր կ'ըլլայ ըստ հոգւոյ. և եղբայր ըսելով, կրօնական վարուց հաւասարութեան համար։ Այս մեր կողմէն կարծիք մըն է. ամէն մարդ կրնայ ինչպէս իր խելքը կարէ նէ. ընդունիլ կամ մերժել։ Յիշատակարանիս մէջ յիշուածն է մեծն Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի. որուն յիշատակութիւն կ'ընէ նաեւ Սարգիսեան ատենադպրի Ֆէնոօբեան օրինակագիրը։ (Տես հայապատ. Թիւ. 8 = 60)։ Յիշատակարանին նշանակելու արժանի կտորներն ասոնք են։

“ Յիշէ զխախտաժաման եղեալսն 'ի Քրիստոս զծնողս և զազգակիցս տեառն Վարդանայ. զհայրն Եղիա. զմայրն Դարիպ. և զեղբարսն Խաչատուր և Խօշխաբար »։ Գրողին անունը գրուած է Գրիգոր. և ծնողացն՝ Աւետիս քահանայ և Սարրա։ “ Ի նահանգիս Բաղէշ կոչեցելոյ, 'ի թուականիս հայկազուն սեռի ՌԾԾԲ (1603) ամին. ընդ հովանեաւ սրբոյն Յովհաննու Կարապետին մականուամբ Ամրդօլու վանք վերաձայնելոյ, 'ի հայրապետութեան տեառն Նահապետի ամենայն հայոց. և ամիրապետութե Սահաթ խանի »։ Վարդան վարդապետի եղբօրորդին ալ կը յիշատակուի Տէր Սահակ անուն։

Այս գրքիս մէջ պարունակուած ճառերուն և սրբոց և տէրունական տօնից վրայ մեկնական հատուածներուն մէկ քանիին գլուխը՝ այն ճառերուն և հատուածներուն հեղինակներուն անունը գրուած է. ինչպէս, Վարդանայ վարդապետի. Գրիգորի Սկեւռացւոյ. Պօղոսի Աղէքսանդրացւոյ։ Մնացեալներն են Ոսկեբերանէն և սուրբ Եփրեմէն ժողոված մեկնական հատուածներ. և անծանօթ հեղինակներու ճառեր։

Տաղարան։ Մէջը ՄԹ տաղ կայ աւուր պատշաճի. աւետեաց տօնէն ըսկսելով մինչեւ սրբոյն Թէոդորոսի տօնը. երաժշտական խազերով լման և ճիշդ օրինակուած և գծուած. յիշատակարանը ըստ մասին կիսատ, և ըստ մասին աւրուած գրերով. որ դըժուար կը կարդացուի. ուստի այս գրոց ցանկը շինողը որքան կրցեր է նէ իմաստը այս խօսքերուս մէջ կը համառօտէ։

“ Արդ գրեցաւ եղանակաւոր տաղարանս հին և նոր. զոր առաջին սէ հայքն են եղանակեալ, 'ի թուին ՊԻԳ (1374), 'ի հայրապետութեան տեառն Կարապետի, և 'ի թագաւորութեան Կիպրոսի . . . (անիմանալի անուն մը), որև հայոց այլ աւրհնեցաւ և անուանեցաւ թագաւոր։ Գրեցաւ սա ձեռամբ վերջին և մեղաթաւալ և անարժան գծաւղի Եսայի աբեղայի 'ի Բ . . . . . Սիս ընդ հովանեաւ սուրբ Նիկաւ . . սի և կենաակիր սուրբ Նըշա ա Զորոյ վանիցն և . . . կաղնոյն և Վահկայ սուրբ Նշանին և աջոյն սուրբ Լուսաւորչին, 'ի լաւ և յընտիր աւրինակէ Յեսաւ փիլիսոփային, որոյ աէր ողորմեսցի 'ի խնդիրս և 'ի փա . . . իմոյ և եղբաւրն իմոյ Գէորգս աբեղայի և յիշատակ ծնողաց մերոց Մարտիրոսին և հաւրն, և եղբաւրն իմոյ Թաւաթէոս քահանայի ». և այլն։

Առաջին ծանուցման երաժշտական խազերը ձախ, 'ի պէտս գործածութեան դպրաց կամ հմտութեան աշակերտելոց երաժշտութեան։ Յետոյ երգէն կը սկսի. կանոնագլուխները, և քանի մըն ալ շարականի սովորական օրինակներէն դուրս շարականներ կը դնէ. անկէց եաքը Բագարար յաղագս խազերը, երկուան ոգէր եղէշին ազօթքն մեսեդին ըստ ութ ձայնից. որոց ամէն մէկը տասն և աւելի տարբեր եղանակներ ունին. որոց անուններն ալ լուսանցը նշանակուած է. ինչպէս տաղրակ. ամիրակ. խաւարին. հագն. մամին. հիւանդին. գուսան. հոռոմին. ջուղհակ. ֆորակ. աւելի. տաղենաղ աւելի. ասոնք առաջին ձայնին եղանակներն են։ Առաջին կողմանն են գառագն. պինայն. եկեղեցւոյ ֆնչակ. գաճնակ. վզաւորակ. ծովին. պարտակցին. ջայրին. և այլն։ Դրոցս ցանկին հեղինակը կ'ըսէ. կ'երեւի որ այս գործը երաժշտութեան արուեստը մեր ազգին մէջ նորոգող և ծաղկեցընող երաժշտութեան հիմնական արուեստագէտներուն քիչ նպաստ պիտի չընէ։ Յիշատակարանն է այս։

« Փառք . . 'ի Թուին Հայոց ՉՀԴ (1325) 'ի Թագաւորութեանս Հայոց Լեւոնի աստուածասիրի և բարեպաշտի, որդւոյ 'ի Քրիստոս հանգուցեալ Թ"գ . . Ընծնի և 'ի հայրապետութեան տեառն Կոստանդի Լամբրոնեցւոյ, գրեցաւ ճեղանակաւոր տառս ձեռամբ յաստուածաբնակ յանապատ որ կոչի Գալու ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիս և այլ սրբոցս . ձեռամբ մեղապարտ և անարժան քահանայիս Սիմէոնի 'ի խնդրոյ սրբասէր և պատուական սարկաւագ և հոգեւոր եղբաւր իմոյ Յովհաննէսի գրքակալի : Եղաւ ժամ յիշել զԱսպլգոյ և զփոքր Ստեփաննոս դպիրս : Գրեցաւ սա լաւ և 'ի ստոյգ օրինակաց երկու Կոստան . . և Վանժ . . զոր էր գրեալ Գրիգոր Զաւրուկ » : Գրքին վերջն ալ այս յիշատակարանս կայ . « Յիշել զորբաբանեալ քան (քահանայն) զՍտեփաննոս, որ զտետրս 'ի հալալ վաստակոց իւրոց 'ի վայելումն սրբազնեալ զաւակին իւրոյ Նոտմ քահանային : . . Դարձեալ ծանուցանեմ ձեզ զաղէտս կսկծանաց . զծաղիկն ձմերային, զմանուշակն գարնային, զվարդն փթթեալ 'ի կոկոնին, զփիլիսոփայն արին, զընթերցողն հին և նոր կտակարանին զհայկազուն մանկոյն, զգեղեցիկ տիպ պատկերին, զսիրողն աստուածային պատուիրանին և զյանկալին ամենայն ազգաց զԹումա սարկաւագն, զի յայսմ ամի փոխեցաւ առ Քրիստոս . և սուգ անմխիթար եթող հաւրն իւրոյ Ստեփաննոս քահանային և եղբաւրն Նորընծայ քահանային Նոտմայ . զի ոչ միայն եղբայր գոլով . այլ սննդակից և ուսումնակից միմեանց . . . Կազմեցաւ Թուին Հայոց ՊՁԹ (1440) . . . ձեռամբ մեղապարտ Վարդանի » :

Մեկնութիւն աւետարանին Գրուքի 'ի Ներսէսէ Լամբրոնացւոյ, բոլոր գիր . զոր գրել տուեալ է Վալախոս սպասաւոր տէրունեան բանին, բուն աշխարհաւ Ալանաց, քաղաքաւ Շամախի ըստ պարսկական լեզուի . և գրողքն են Բասիլիոս քահանայ և Գալար սարկաւագ, յամի տեառն 1682 (ՌՃԼԱ) 'ի Թագաւորութեան պարսկական ազգին Շահ Սուլէյման . ընդ որոյ անբութեամբ ասէ՝ և երկիրս մեր նուաճեալ է . 'ի հայրապետութեան մեծի աթոռոյն Էջմիածնի տեառն Եղիազարու, և 'ի կաթուղիկոսութեան Աղուանից աշխարհի Սիմէոնի մերում դաստիարակողի . և 'ի պատիւ քարոզութեան բանի տեառն վերածողին » : Նոյնը նոյն Վալախոսը կ'աղաչէ յիշել իր հայրը Մաղտեսի Ասաքել, և Խանիշոյն, որ է կամ մայրը կամ եղբայրը կամ եղբօրորդին . (քանզի անունն ալ անստոյգ, գրուածոյն եղանակն ալ անորոշ է) . « զՇմիր ալայն . զհանգուցեալ հոգեւոր հայրն զտէր Պետրոս Կաթուղիկոսն . . . զԿիրակոս վարդապետ . զՄարտիրոս և զՆիկողոս վարդապետ . որք այժմու կենօքս կեան և կենդանաւարին բոլորապատիւ պատճառ իւք և մասամբ պատճառելօք նախ հաղորդեցելովք և վերջնոց կցորդելովք օրինակին ընձեռողք և գծագրողքն . որոց ամենեցուն տէր գոյցի պարգեւօք » :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍԵՒ ԱՆՏԱՌԻՆ ՓԱՅՏԱՀԱՐԸ

(Շարունակութիւն և վերջ *) :

Անոր պատասխան տուաւ Կօդլիպ . իրաւ է ըսածդ եղբայր . աղէկ Աստուածամայրը մեր անանկ ընելով մեզ աչքէ չի ձգեր, գոհ ալ կ'ըլլայ տեսնելով որ մենք մեր հայրը ուրախացնել կ'ուզենք :

Ասանկ Պարոն Վան Հիւշֆէլտին իրենց տուած ընծայէն օգուտ քաղելու զբաղած էին . և բնաւ միտքերնին անգամ եկած չէր անիկայ փուճ բաներու մսխել, ինչպէս որ իրենց տարիքը եղած տղաքը կ'ընէին . վասն զի իրենց աշխատասէր և կարօտութիւնով լեցուած կեանքերնին, առաջուց անոնց սովրեցուցած էր ստակին արժէքը գիտնալ, առանց իրենց նմաններուն խստասիրտ ըլլալու :

Ասոնք սա ստակին գործածումը որոշեր էին . և իրենց բարեսիրտ հօրը համար բան գնելու կ'երթային կոր, մէկ մըն ալ իրենց դպրատան ընկերներէն մէկը տեսան, որ դեղներ և ակարացեր էր . և կուգար իրենցմէ քիչ մը հաց ուզել, իր և պզտիկ քրոջը փորը կշտացունելու, որ ան ալ անօթութենէն ակարացեր ինկեր էր . շուտ մը անոր կտոր մը հաց տուին և անոր հետ գացին իր պզտիկ քրոջը անձամբ օգնելու համար, երբոր խեղճ տղուն խրճիթին դուռը հասան, իրենց առջեւը ելած տեսարանէն սրտմութք և ցաւով լեցուեցան . դռանը քով տեսան պզտիկ խեղճ աղջիկը, որ պատառոտուն լաթերով իր փոքրահասակ մարմինը ծածկած էր . և ուտելու հաց չունենալով նիհարցեալ, և ցուրտին շատութենէն սառուցեալ էր : Գետինը մէկ կողմը քիչ մը յարդի վրայ մէկ մարդ մը տեսան պառկած, որ տարիքին նայելով ուժով էր . բայց իր քաշած վշտերովը ակարցած էր : Պզտիկ տղան Յօհանին և Կօդլիպին իմացուց որ, հայրերնին էր անիկայ, որ աս վիճակը ինկեր էր դժբաղդ դիպուածով մը, որ անտառը ծառ կտրելու ատենը պատահեր էր : Դժբաղդ փայտահարը մէկ հին ծանր կաղնիի ծառի մը տակ ճմլուեր էր, որ իյնալու ժամանակը չէր կրցեր փախչեր, կողերը կոտրտեր էր . անոր համար պարտաւորած էր անկողինը մնալու, և խեղճ ընտանիքը իրենց միայնակ օգնականին վաստակէն զրկուելով՝ խիստ սոսկալի կարօտութեան մէջ ինկեր էին : Մայրը ուզեր էր ան ատենը երկանը տեղը բռնել ան տեղի գտնուած պարոնի մը քով ծառայութեան մտնալով . բայց վաստըկած քիչ ստակը՝ հազիւ վիրաւորվածին հարկաւոր դեղերը գնելու կը բաւականանար : Յօհան և Կօդլիպ աս լսելով շատ լացին . այնչափ վիշտը սիրտերնին կտոր կտոր ըրաւ . անոնք ալ դժբաղդ էին . բայց բնաւ իրենց են թշուառ օրերնին անանկ մէկ կարօտութիւն մը չէին ունեցեր : Շուտ մը իրենց չորս թալերնին միտքերնին եկաւ և միաբան հաւանութեամբ հիւանդին մօտեցան և անիկայ երդմնեցուցին որ իրենց ակար օգնականութիւնը ընդունէ, և անոր հաստատեցին որ, եթէ աս մեր տուրքը չընդունեսնէ՝ խիստ պիտի տրտմեցունես մեզ . ան տուրքը իրենց առիթ մը կուգար բարի գործք մը ընելու : Աս սրտառուչ խօսքերուն, ուրիշ բան չի կրցաւ ընել հիւանդը . հապա ձեռուըննին սխմեց և իրեն անոնց ունեցած երախտագիտութիւնը յայտնեց արտասուալից աչօք . և իրենց պզտիկ հասակին համեմատ անիկայ մխիթարեցին և դարձան տեղերնին գացին : Տուն գալով, գըլխունուն եկածը հօրերնուն պատմեցին . Սփայապախ իրենց վարքը գովեց և քաջալերեց անոնք . որ աս բարի ըղձացմունքներուն մէջ հաստատ կենան :

Աս դիպուածէն քանի մը օր ետքը իրենց խրճիթին դռանը առջեւը կայնած ըստիր և շքեղ լծեալ կառք մը տեսան . ծառայ մը անոնց եկաւ ու ըսաւ որ, իր տէրը իրեն ապսպրած էր որ, անոնց աղաչէ հայրերնուն հետ մէկ տեղ աս կառքը նստելու, և երբոր իրեն տիրոջը քով երթան նէ՝ անոր միտքը աղէկ մը կը հասկընան : Աս խօսքին վրայ շատ զարմացան, ու իրենց հայրը գտնալու գացին որ ան տեղվանքը կ'աշխատէր : Սփայապախ ալ տղոցը պէս շատ զարմացաւ, բայց մըտածեց որ ասիկայ իրեն երջանկութի մը պիտի ըլլայ, իր տղոցը հետ կառքը նստաւ, որ զիրենք Չվառդալին տարին : Դղեակը հասնելով Պարոն Վան Հիւշֆէլտ տեսան որ զիրենք կը սպասէր . և անոնք խնդութ երեսով ընդունեց . Հէռան ալ հոն էր . ու Սփայապախը տեսնելուն պէս ճիտթեցաւ . Սփայապախին ան դղեակը ըլլալը իրեն համար ուրիշ բան չէր կրնար ըլլալ, այլ միայն ցաւալի գուշակութիւն մը . ուստի տուն երթալու կը պատրաստուէր կոր . Պարոն Վան Հիւշֆէլտ այս կերպով դատաստանի կանչեց . աս դին եկուր թշուառական . եկուր յանցանքդ նկատէ . ու աս ատելի վարքեդ ամչցիր . քու կին անհաւատարմութիւններդ գրեթէ ես գիտէի, բայց ես քեզի այդչափ ապիրատ և այդչափ վատ ըլլալ չէի կարծեր . որ քեզի ըրած յանցանքիդ համար պատժեր : Կը բաղձամ որ Աստուած քեզի զղջում տայ, այլ բնաւ չեմ ուզեր որ գործակալներս քու կին անպատանքներդ տանջուին . կրցածիդ չափ շուտով քովէս ելիր, և պարկեշտ մարդը որ դուն այնչափ խստութեամբ վարվեր ես հետը, կանչուեր է որ քու կին տեղդ անցնելով, քու նմաններուդ ըրած անիրաւութիններուդ փոխարէնը հատուցանէ : Գնա . հեռացիր . ջանա որ աս խրատը քեզի օգտակար ըլլայ . և աղէկ գիտցիր որ միշտ յանցանքը իր պատիժը կը գտնայ : Մէկ անկեղծ զղջում մը կրնայ քեզի Աստուծոյ աչքին արդարացունել, անոր ալ դեռ ժամանակ կայ, քու մնացած կեանքեդ ժամանակ շահէ քու կին յանցանքիդ թողութիւն գտնալու համար : Հէռան աս խօսքերուն վերջը գալուն չսպասեց, որովհետեւ կատաղութեան ելաւ գնաց, և բնաւ գեշ վարքին վըրայ չի զղջացաւ :

Սփայապախ Պարոն Վան Հիւշֆէլտին ոտքը ինկաւ, և անկէ շնորհակալ եղաւ այս անակնկալ երջանկութեանը վրայ . այս բարեսիրտ մարդը ըսաւ . ելիր Սփայապախ . քու կին առաքինութեանդ համար է որ, աս այլեւկութիւնները քեզի կուգան . Աստուած ինծի աս օրս կը թողու որ՝ յանցաւորը պատժեմ և առաքինին վարձատրեմ :

Չէ թէ միայն քեզի կը յանձնեմ իմ անտառներուս ընդհանուր կառավարութիւնը, այլ նաեւ կ'ուզեմ անանկ դպրատուն մը դնել տղաքդ որ՝ անտառի վերակացութեան գիտութիւնները սովրին, որպէս զի օր մը կարող ըլլան մեծ պաշտօններ վարել :

Երեք տարիէն ետքը Յօհան և Կօդլիպ դպրատունէն ելան . այնչափ կատարեալ գիտութեամբ՝ որչափ որ անտառի վերակացութի ընելու պէտք էր : Պարոն Վան Հիւշֆէլտ որ շատ կ'ուրախանար, իր անտառները անոր յանձնելուն համար, իր երկու տղոցը վերակացութեան պաշտօն տուաւ, որ ուղածին պէս կատարեցին : Մէկ երկու տարիէն ետքը ամուսնացան, և Սփայապախ այնչափ հանդարտութք անցուց իր օրերը ընտանեացը մէջ, որչափ առաջ թշուառութիններու մէջ անցուցեր էր :

Թարգմանեաց
Գաբրիէլ Թ. Լ[illegible]
աշակերտ դպրատան Ս. Կարապետի
որ յԻւսկիւտար :

* Տես Թիւ 91 . 92 . 94 . 96 . 98 .

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ՍԵԲԷՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԵՐԱԿԼՆ

ՏՊԵԱԼ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Պ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԻ

ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

Մեր ազգին հին պատմիչներուն մէկն է, եօթներորդ դարուն մէջ ծաղկեալ . Ասիկա մը միայն անուամբ ծանօթ . որուն վրայ առաջին տեղեկութիւն ունեցանք մօտ տարիներս, սուրբ Էջմիածնի մայր աթոռոյն գրատունը գտնուած Շահխաթունեան հանգուցեալ Տ. Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին՝ Ստորագրութիւն Էջմիածնի և հինգ գաւառաց գրքէն : 1850 թուին Կոստանդնուպօլսեցի Տէր Աստուածատուրեան Պ. Թադէոս Միհրդատ ուսումնական անձը յատուկ գործով մը Սուրբ Էջմիածին երթալով՝ այս հաղուագիւտ և պատուական գրքին մէկ օրինակը առաջին 'ի Թիֆլիզ բերաւ Տ. Տ. Ներսէսի Աշտարակեցի Սրբազան Կաթողիկոսի . և սուրբ Էջմիածին գտնուած ատենը ուրիշ մէկ օրինակ մը հետն ալ համեմատելով տարբերութիւնները նշանակեց . և Կոստանդնուպօլիս դարձած ատենը իւր բարեսէր փափաքանօքը հաճեցաւ իր ծախքովը տպել տալու . յառաջաբանութեամբ և ծանօթութեամբ զարդարելով . և մեզ ալ տեղ տեղ ծանօթութիւններ դնելով . որ կամ յետագայ բառերու տարբերութիւնը կը նշանակեն, կամ պատմիչին ուրիշ ազգային պատմիչներէն տարբեր պատմածները կը ցուցնեն . կամ ժամանակագրութեան ճշդօք ուրիշ հեղինակներէն տարբերութիւնը կը ծանուցանեն . կամ օրինակին յայտնի սխալները կը ճշդեն . որոնք ճէն գիտցուեր . մատենագիրը ևս ալ արդեօք . եթէ օրինակին : Սեբէոսի գիրքը կը սկսի հայոց ազգին հնութենէն, որ քանի մը տարբերութիւն ունի Խորենացւոյն պատմածներէն . և այն տարբերութիւններն ալ որչափ ծերոյն պատմագրութեան առողջութիւնը վկայեն են . վասն զի Սեբէոս իր պատմութիւնը ուրիշ տեղէն կ'առնէ : Իր ժամանակին անցքերը աղէկ և ընդարձակօրէն կը պատմէ : Հայկական եկեղեցին կրօնական՝ ուղղափառութեան մանաւանդ վարդապետութեան համար դաւանական գիրք մը ըլլալու արժանաւոր է . հինգերորդ դարու հայկաբանութեան ոճէն տարբերութիւնը խիստ քիչ է . ազգային գրաւոր գեղեցիկ լեզուին առանձնապահ հեղինակներուն մէկն է ասիկայ : Ուստի թէ հայերէն գրականութեան համար՝ թէ պատմական տեղեկութիւններուն համար . և թէ գեղեցիկ և բարգաւաճ հայկաբանութեան յատուկ ոճոյ ուսանողին համար ամեն գրագիտաց և գրասիրաց ստանալու արժանի գիրք մըն է . և այսպէս գիրքերուն ըստ մեծ ծախուիլը այս եկեղեցւոյ օգտակար ալ ըլլալ, որ տպագրել տուողը քաջալերելով յետոյ անոնց ուրիշ գիրքերն ալ նոյն փափաքանօք տպել և յօժարակամ սրտիւ ընթերցասիրաց ներկայել եռանդը կրկնէ . և այսպէս գիրքերով մատենագրութիւնը և կրթութեան զարգացման պատճառ կ'ըլլայ :

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ԼՐԱԳՐԻՍ

Պրուսացի Յովհաննէս

Չամուռճեան :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

ԻՎԱԶՕՂԼԻ ԽԱՆԸ